

Nota van Antwoord – zienswijze ontwerpbesluit verzoek om aanwijzing als Natura 2000-gebied Borkumse Stenen

Directoraat-generaal Natuur
en Visserij

Behandeld door

Datum
4 juli 2024

Kenmerk
DGNV / 63252032

Naam insprekers: [redacted], [redacted]
[redacted], [redacted] en [redacted].

Ingebrachte zienswijzen:

1.

Zienswijze: Dat de Klaverbank 60% van habitat H1170 Riffen van open zee zou omvatten, is niet aangetoond. De bewijslast voor die stelling berust bij de minister, terwijl duidelijk is dat aan die bewijslast niet is voldaan, omdat onduidelijk is over welke oppervlakten H1170 in de Nederlandse Noordzee voorkomt, zodat de stelling dat daarvan 60% op de Klaverbank ligt, onbewezen is. Daarbij geldt bovendien dat volgens onderzoek van Imares Nederland door een onvolledige definitie van H1170 te hanteren, delen van het habitat anders kwalificeert dan als H1170. Dit is in strijd met de door de Europese Commissie gehanteerde definitie van H1170 en doet verder afbreuk aan de stelling dat Nederland met aanwijzing van de Klaverbank aan zijn verplichtingen ten aanzien van bescherming van H1170 zou hebben voldaan.

Reactie: Onder punt 5 van het ontwerpbesluit is uiteengezet dat op basis van de best beschikbare kennis is geconcludeerd dat >60% van het habitat 1170 (H1170) al is aangewezen op de Klaverbank. Onder punt 6 wordt daarnaast aangegeven dat mogelijk meer H1170 aanwezig is op de Borkumse Stenen en dat hier nader onderzoek zal plaatsvinden in 2024. Op basis van de hieruit beschikbaar komende gegevens kan opnieuw ingeschat worden of er >60% H1170 is aangewezen op de Klaverbank op basis van de huidige definitie zoals opgenomen in het profielformulier¹. Dit profielformulier was nog niet vastgesteld bij de totstandkoming van het voornoemde IMARES rapport.

Met betrekking tot de huidige (volledige) definitie van H1170 die Nederland hanteert wordt hierover in het profielformulier H1170 het volgende aangegeven: *“Het gehele complex van geogene rifstructuren, tussenliggende vlakten met kleinere stenen en grof grind (mits begroeid met sessiele organismen) wordt gerekend tot het habitatype H1170. Tot het habitatype H1170 behoren volgens de Europese definitie ook riffen van biogene oorsprong. Nederland kiest er voor om de biogene structuren niet als apart habitatype te beschouwen, maar deze structuren te rekenen tot habitatype H1110 en H1140 daar waar deze structuren zich binnen de begrenzingen van deze habitatypes bevinden. Hiermee zijn biogene structuren een kenmerk voor structuur en functie van habitatype H1110*

¹

https://www.natura2000.nl/sites/default/files/profielen/Habitattypen_profielen/Profiel_habitatype_1170_2014.pdf

en H1140. Deze afbakening stemt overeen met de handelwijze bij habitattypen H1110, H1130, H1140 en H1160. In tegenstelling tot de biogene structuren zijn de harde structuren van geogene oorsprong die Nederland rijk is, gelegen in de open zee. Daarom is de Nederlandse naam van H1170 'Riffen van open zee' geworden."

Deze manier van bescherming van de biogene riffen is door de EC geaccepteerd. Het scharen onder H1110 en H1140 dateert uit de tijd dat niet bekend was dat biogene riffen ook op open zee kunnen voorkomen. Een aanpassing van de Nederlandse definitie van H1170 is in voorbereiding. Daar kan nu niet op worden vooruitgelopen. De inschatting is echter dat dit niet tot een wezenlijk ander inzicht zal leiden ten aanzien van een eventuele noodzaak tot het aanwijzen van Borkumse Stenen om reden van voldoende dekking voor H1170 binnen Natura 2000. Op basis van geogene riffen is dat niet nodig en voor biogene riffen is het zeer de vraag of Borkumse Stenen tot de belangrijkste gebieden behoort.

Conclusie/consequentie: Geen consequentie voor of gewijzigde conclusie t.a.v. het ontwerpbesluit.

2.

Zienswijze: Het aangehaalde 60%-criterium en de naar het oordeel van verzoekers onvoldoende onderbouwde stelling dat Nederland aan dat criterium zou voldoen, doet overigens niet af aan het feit dat er sprake is van een ecologische eenheid tussen Borkumse Stenen en het Duitse Natura 2000-gebied Borkum Riffgrund dat onder de Habitatrictlijn is aangewezen en beschermd. Verzoekers verwijzen naar sidescan-onderzoek waarin niet alleen in het zuiden van Borkumse Stenen grind- en rotsbodem is aangetoond, dat na nader onderzoek inderdaad voor een belangrijk deel bleek te kwalificeren als H1170, zelfs onder de door Nederland daarvoor gehanteerde definitie, maar ook in het noordelijke deel van Borkumse Stenen, direct grenzend aan riffen in Borkum Riffgrund werden grind- en rotsbodem aangetoond. Op basis van het uitgevoerde onderzoek is er daarom niet alleen sprake van in elkaars nabijheid gelegen riffen aan Nederlandse en Duitse zijde van de grens, er is zelfs sprake van waarschijnlijkheid op over de grens tussen Nederland en Duitsland doorlopend rif dat gekwalificeerd moet worden als H1170. Nu het noodzakelijke onderzoek om dit goed in kaart te brengen maar niet wordt uitgevoerd, kan de minister zich niet blijven beroepen op die eigen nalatigheid om af te zien van aanwijzing van het gebied, zeker in het licht van het voorzorgsbeginsel.

Reactie: Insprekers geven aan dat op basis van het sidescan-onderzoek in het aangehaalde IMARES onderzoeksrapport en in het bijzonder onder punt 4 opgenomen figuur 1 uit dit onderzoeksrapport aantoonde dat er sprake is van een ecologische eenheid tussen Borkumse Stenen en het Duitse Natura 2000-gebied Borkum Riffgrund. Ik deel deze conclusie niet. Ten eerste kan op basis van de side-scan sonar survey niet met zekerheid worden geconcludeerd dat H1170 ook

daadwerkelijk aanwezig is. Het onderzoeksrapport² geeft hierom ook specifiek de aanbeveling op bladzijde 56 van het rapport om: "...nader onderzoek uit te voeren om een koppeling te maken tussen de side-scan sonar gegevens en het sedimenttype ('ground truthing')." Dit nader onderzoek is ook uitgevoerd, echter alleen in het blauw omlijnde gebied dat in de bovengenoemde figuur 1 staat weergegeven. Het onderzoeksgebied ligt in het zuidelijke deel van de Borkumse Stenen dat niet doorloopt in het Duitse Natura 2000-gebied Borkum Riffgrund. Dit is onder de huidige beleidslijn³ wel een voorwaarde om te kunnen spreken van grensoverschrijdendheid. Daarnaast is het potentiële H1170-gebied in het noorden van de Borkumse stenen in dit onderzoek niet nader onderzocht middels 'ground truthing' en is daarmee ook niet aangetoond als zijnde H1170. Dit is ook een voorwaarde om te kunnen bepalen of er sprake is van grensoverschrijdendheid. Het onder punt 6 van het ontwerpbesluit aangegeven onderzoek kan hier mogelijk in de toekomst meer duidelijkheid over geven.

Conclusie/consequentie: Geen consequentie voor of gewijzigde conclusie t.a.v. het ontwerpbesluit.

3.

Zienswijze: Ook voor de aanwezige zanderige habitats H1110 en H1140 in het gebied valt niet in te zien waarom op grond van de aanwezigheid van deze habitats aan beide zijden van de grens en hun betekenis voor vissen, vogels en habitatrictlijnsoorten geen ecologische eenheid zou bestaan met de aangrenzende habitats van Borkum Riffgrund. Dat die eenheid er niet zou zijn, is op geen enkele wijze aangetoond door de minister. Voor het standpunt dat gelet op deze feiten niet van een ecologische eenheid zou kunnen worden gesproken, heeft de minister geen enkele steekhoudende ecologische onderbouwing gegeven.

Reactie: Het gehele huidige KRM gebied Borkumse Stenen ligt dieper dan 20 meter en valt daarmee niet onder de Nederlandse definitie van habitattypen 1110B, laat staan H1140B, en kan gezien dit feit ook niet daarvoor worden aangewezen.

Conclusie/consequentie: Geen consequentie voor of gewijzigde conclusie t.a.v. het ontwerpbesluit.

4.

Zienswijze: Borkum Riffgrund heeft een belangrijke ecologische functie voor een aantal habitatrictlijnsoorten, waarvoor het als beschermd leefgebied als Natura 2000-gebied is aangewezen. Gelet op de aanwezigheid van gelijksoortige

Verkenning natuurwaarden Borkumse Stenen: project Aanvullende Beschermd Gebieden, Bos, O. G.,
Paijmans, A. J. 2012 IMARES. <http://edepot.wur.nl/240319>.

33

<https://www.natura2000.nl/sites/default/files/Bibliotheek/Aanwijzing%20Habitatrictlijngebieden/Verantwoording%20aanmelding%20HR-gebieden%20%28LNV%2C%202003%29.pdf>

natuurwaarden op de zeebodem in Borkumse Stenen is de verwachting dat voor deze soorten, waaronder grijze en gewone zeehond en bruinvis, ecologische eenheid aanwezig is met het aangrenzende Duitse Borkum Riffgrund. Het leefgebied van deze soorten eindigt niet bij de grens met Nederland, maar loopt over in Borkumse Stenen waar voor deze soorten belangrijke natuurwaarden zijn aangetoond en naast H1170 in het zuidelijke deel ook sprake is van waarschijnlijk kwalificerend rif waar grind- en rotsbodem is aangetroffen in het noorden van Borkumse Stenen. Ook op grond hiervan dient de minister, ook nu het al jaren noodzakelijke onderzoek nog steeds niet is afgerond, het gebied aan te wijzen.

Reactie: Ik ben het niet eens met uw redenering met betrekking tot de genoemde zeezoogdieren en dat het Natura 2000-gebied Borkum Riffgrund hiervoor is aangewezen. Ik verwijs hiervoor naar de conclusie van hoofdstuk 7 "Verkenning van natuurwaarden Borkumse stenen waarin specifiek de aanmelding van het Duitse deel Borkum Riffgrund als Natura 2000-gebied" in het ook door u aangehaalde rapport van IMARES². Duitsland heeft alleen op basis van het voorkomen van Habitattypen 1110 en 1170 dit gebied aangemeld als Special Area of Conservation en niet op basis van het voorkomen van de genoemde zeezoogdieren. Wel zijn deze aangemeld omdat het gebied van belang is als leefgebied voor deze soorten.

Conclusie/consequentie: Geen consequentie voor of gewijzigde conclusie t.a.v. het ontwerpbesluit.

5.

Zienswijze: In het verzoek tot aanwijzing werd al beschreven dat in de Noordzee nog slechts 40% van de oorspronkelijke biodiversiteit over is. Tot op heden is slechts 5% van de Noordzee op papier beschermd tegen aantasting door menselijke activiteiten. Maatregelen en beheer in de door Nederland wel aangewezen Natura 2000-gebieden in de Noordzee hebben niet tot verbetering van aangetaste natuurwaarden geleid. Zo verkeren de habitats zandbanken (H1110B) en riffen (H1170) binnen de aangewezen Natura 2000-gebieden niet in gunstige staat. Er is voor het deel van de Noordzee waar Borkumse Stenen deel van uitmaakt ecologische noodzaak tot bescherming in het kader van de netwerkfunctie. Inmiddels heeft uitgebreid onderzoek van Greenpeace op grond van analyses daarvan door Bioconsult, in het gebied Borkumse Stenen en in het aangrenzende gebied in de Duitse Noordzee de aanwezigheid van riffen van het type H1170 aangetoond. Bijgaand worden uit verschillende recente studies overgelegde inventarisaties van H1170 in Borkumse Stenen overgelegd (bijlage 2) en een rapport van Submaris en Bioconsult dat is gebaseerd op recent bodemonderzoek in delen van Borkumse Stenen (bijlage 3). Nog weer recent onderzoek van Bioconsult en Submaris van 7 december 2023 toont nog weer verder aan dat de riffen H1170 in Borkumse Stenen een centrale positie innemen tussen de omliggende beschermde gebieden (bijlage 4). Borkumse Stenen vormt aldus niet alleen een coherente verbinding in de noord-oostelijke richting naar Natura 2000-gebied Borkum Riffgrund, maar het rif grenst ook direct aan Natura 2000-gebied Borkum Riff in zuidoostelijke richting. Borkumse Stenen overlapt

bovendien met Natura 2000-gebied Noordzeekustzone, zoals uit de hiervoor opgenomen figuur blijkt.

Reactie: Sinds 8 maart 2023 geldt een verbod⁴ op alle vormen van bodemberoerende visserij in ongeveer 5% van de Nederlandse Noordzee. Dit verbod is opgenomen in een gedelegeerde verordening⁵ van de Europese Commissie. Deze verordening is tot stand gekomen naar aanleiding van een gezamenlijke aanbeveling van alle lidstaten met een rechtstreeks belang bij het beheer, waartoe Nederland het initiatief heeft genomen. Hiervoor is de procedure gevolgd uit artikel 11 van de basisverordening van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid (GVB) van de Europese Unie. In het kader van deze procedure heeft Nederland diverse documenten opgesteld ter ondersteuning van de aanbeveling. Hierin is aangegeven dat verwacht wordt dat de voorgestelde instandhoudingsmaatregelen in vorm van visserijbeperkende maatregelen op termijn zullen bijdragen aan het halen van de verplichtingen onder de Habitatrichtlijn en de KRM, maar dat het 2 tot 3 KRM-cycli (van 6 jaar) kan duren voordat verandering in het bentische ecosysteem meetbaar zijn⁶. Het is daarom ook niet verwonderlijk dat verzoeker aangeeft dat deze maatregelen nog niet tot verbetering van aangetaste natuurwaarden hebben geleid.

Verzoeker geeft verder aan dat er voor het deel van de Noordzee waar Borkumse Stenen deel van uitmaakt ecologische noodzaak tot bescherming in het kader van de netwerkfunctie is. Netwerkfunctie is echter in de door Nederland gehanteerde systematiek³ voor het selecteren van habitatrichtlijngebieden geen criterium. Daarnaast geeft verzoeker aan dat er uit recente onderzoeken wederom blijkt dat riffen van het type H1170 zijn aangetoond in zowel de Nederlandse als Duitse wateren en dat daardoor de in de Nederlandse Borkumse Stenen aangetroffen riffen een coherente verbinding vormen met het Duitse natura-2000 gebied Borkum Riffgrund. Net zoals onder zienswijze 2 hierboven aangegeven geldt ook in dit geval dat het onderzochte gebied waarin de riffen zijn aangetroffen in het zuidelijke deel van de Borkumse Stenen ligt en dat deze riffen niet doorlopen in het Duitse Natura-2000 gebied Borkum Riffgrund. Het door verzoeker aangedragen rapport van Greenpeace (bijlage 3) geeft dit ook helder aan onder hoofdstuk 2.3: "*Geen van de onderzochte gebieden ligt momenteel in een beschermd gebied*". Ook figuur 5 uit bijlage 4 toont dit duidelijk aan. Dit is onder de huidige beleidslijn⁷ wel een voorwaarde om te kunnen spreken van grensoverschrijdendheid

Conclusie/consequentie: Geen consequentie voor of gewijzigde conclusie t.a.v. het ontwerpbesluit.

⁴ [Beschermende maatregelen in drie natuurgebieden op de Noordzee | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl](#)

⁵ [Gedelegeerde verordening - 2023/340 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](#)

⁶ <https://op.europa.eu/s/zMsi>

⁷

<https://www.natura2000.nl/sites/default/files/Bibliotheek/Aanwijzing%20Habitatrichtlijngebieden/Verantwoording%20aanmelding%20HR-gebieden%20%28LNV%2C%202003%29.pdf>

6.

Zienswijze: De milieuorganisaties benadrukken verder dat Klaverbank en Borkumse Stenen aanzienlijk verschillen waar het gaat om de karakteristieke eigenschappen en ecologische processen van de gebieden. Het gebied Borkumse Stenen wordt gekenmerkt door de constante getijdenbeweging met hoge stroomsnelheden. Stormen en getijden brengen stenen, grind en sediment in het gebied constant in heen en weer gaande beweging door de beperkte waterdiepte. De sonaronderzoeken laten die beweging duidelijk zien, soms is H1170 op delen bedekt door sediment, andere keren is het rif op die delen onbedekt. Door de ligging van Borkumse Stenen in het verlengde van de mond van de Eems-Dollard is er bovendien sprake van interactie met nutriëntrijker water uit de Waddenzee, met hogere suspentie en aanzienlijke menging door getijden. De Klaverbank kent deze invloeden niet, waardoor ook het rif zich anders ontwikkelt. Het oppervlak H1170 in Borkumse Stenen is juist door die verschillen ook op zichzelf van grote ecologische waarde. Het gehanteerde 60%-criterium doet daaraan geen recht. Voor de relevante achtergrond en feiten verwijzen verzoekers voor het overige naar het ingediende verzoek tot aanwijzing, waarin deze uitgebreid zijn beschreven. Voor zover nodig zal daarnaar hieronder specifiekere worden verwezen.

Reactie: Op basis van de profielbeschrijving van H1170 wordt geen onderscheid gemaakt in subtypen op basis van de door verzoeker aangedragen verschillen waar het gaat om de karakteristieke eigenschappen en ecologische processen van de gebieden Klaverbank en Borkumse Stenen. Er is dus 1 profielbeschrijving en op basis daarvan wordt de eerder aangehaalde selectiemethodiek toegepast. Los hiervan komt de door verzoeker beschreven dynamiek waarschijnlijk juist de kwaliteit van het habitatype niet ten goede (troebeler water, grotere kans op begraven onder sediment) en zou daarmee juist géén argument zijn om specifiek dit gebied aan te wijzen.

Conclusie/consequentie: Geen consequentie voor of gewijzigde conclusie t.a.v. het ontwerpbesluit.

7.

Zienswijze: In het ontwerpbesluit erkent de minister in wezen dat het oppervlak van H1170 noch in de Nederlandse Noordzee, noch in Borkumse Stenen voldoende bekend is. Waarom dan toch het 60%-criterium wordt toegepast en wat daar de grondslag van is, wordt ten onrechte door de minister niet onderbouwd, zeker in het licht van de erkenning in het ontwerpbesluit dat 'de Borkumse Stenen wordt gezien als gebied waar H1170 mogelijk nog meer dan al bekend is voor kan komen' (ontwerpbesluit, p. 4, punt 6). Daarnaast zal, aldus het ontwerpbesluit, in 2024 'nader onderzoek' worden gedaan (idem). In het ontwerpbesluit ontbreekt echter een beschrijving van de onderzoeksopzet, waar dat onderzoek zal worden uitgevoerd, en welke consequenties zullen worden verbonden aan welke uitkomsten van dat onderzoek. De enkele verwijzing naar

nog uit te voeren onderzoek ontslaat Nederland niet van de verplichting om de meest geschikte gebieden, ook de gebieden met een ecologische netwerkfunctie, aan te wijzen en, subsidiair, specifiek van de uit het voorzorgsbeginsel voortvloeiende verplichting om ervoor te zorgen dat, bijvoorbeeld door aanmelding van Borkumse Stenen, het beschermingsregime van de Habitatrichtlijn, althans onder andere het verslechteringsverbod, daarop voorlopig al van toepassing wordt.

Reactie: In het ontwerpbesluit is onder punt 5 aangegeven waarop het 60%-criterium is gebaseerd. Hierbij is ook ingeschat hoeveel hectare H1170 op de Borkumse Stenen aanwezig is.

De door verzoeker genoemde nadere beschrijving van het onderzoek is in het besluit opgenomen. Als laatste beroept verzoeker zich op het voorzorgsbeginsel. Ik ben van mening dat de Nederlandse overheid op dit punt juist wel de noodzakelijke stappen heeft gezet om de natuurwaarden van het bentische ecosysteem in het gebied Borkumse Stenen zo spoedig mogelijk te beschermen, door het gebied aan te wijzen als KRM-gebied⁸. Dit is de meest snelle en effectieve manier om het gebied en het (in welke omvang dan ook) aanwezige H1170 (en alle overige voorkomende habitats) te beschermen tegen de grootste drukfactor, namelijk de bodemberoerende visserij. Met het oog daarop heeft Nederland het initiatief genomen om gezamenlijke aanbevelingen op te stellen op grond van artikel 11 van de basisverordening van het GVB. Er heeft inmiddels een consultatie van de concept gezamenlijke aanbeveling plaatsgevonden.⁹ De aanbevelingen volgen ook uit de afspraken van het Akkoord voor de Noordzee¹⁰. Via de artikel 11-procedure neemt de Nederlandse overheid de meest effectieve stappen om het bodemhabitat in het gebied te beschermen en komt daarmee tegemoet aan het voorzorgsbeginsel.

Conclusie/consequentie: Wel consequentie voor het ontwerpbesluit.

8.

Zienswijze: Ten aanzien van het opgevoerde 60%-criterium wijzen de milieuorganisaties nog op het volgende. In het aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Klaverbank wordt gesteld dat in het gebied 75% van het oppervlak H1170 in Nederland zou liggen (par. 4.3.2). Ter onderbouwing van die stelling wordt verwezen naar onderzoek van Imares uit 2008. In dit onderzoek wordt echter op pagina 40 over het relatieve oppervlak H1170 in de Klaverbank het volgende gesteld: *"Percentage van dit habitattype t.o.v. het totale Nederlandse oppervlak met dit habitattype. Mogelijke antwoorden: A: 156100%, B: 2615%, C: <2%. De Klaverbank vertegenwoordigt ongeveer 56% van habitattype 1170, wanneer de Borkumse Stenen ook meegekerend worden, of 100% wanneer de Klaverbank als*

⁸ <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-eb6f03952fb18a506920ac95e4cd232c8d368b64/pdf>

⁹ [Beschermde gebieden op de Noordzee – update stukken · Community of Practice Noordzee · Kennisdelen RVO](#)

¹⁰ [Het Akkoord voor de Noordzee \(overheid.nl\)](#)

enige vertegenwoordiger van dit habitattype wordt gezien en krijgt hoe dan ook label 'A: 155100%'. Hoeveel stenen er op de Borkumse Stenen liggen is niet bekend."

Op de Klaverbank ligt dus slechts 56% riffen H1170, en het percentage is zelfs lager, nu in die 56% ook het oppervlak H1170 in Borkumse Stenen is meegeteld. De milieuorganisaties zijn van oordeel dat het 60-criterium niet van toepassing is, omdat met en zonder Borkumse Stenen inzake H1170 niet aan dat criterium is voldaan, terwijl bovendien niet is vastgesteld hoeveel oppervlak H1170 er in de Nederlandse wateren aanwezig is, zodat er onvoldoende informatie is om dit criterium toe te passen. Ook los van dit criterium geldt een verplichting tot aanwijzing voor Borkumse Stenen.

Reactie: In het ontwerpbesluit is onder punt 5 aangegeven waarop het 60%-criterium is gebaseerd. Hierbij is ook ingeschat op hoeveel hectare H1170 op de Borkumse Stenen aanwezig is. Daarbij wordt inderdaad verwezen naar het aanwijzingsbesluit van het Natura 2000-gebied Klaverbank en specifiek (voetnoot 4 in het ontwerpbesluit) naar het rapport van Bos, et al. (2014), Natuurwaarden Borkumse Stenen, Project Aanvullende beschermde gebieden¹¹. Er wordt dus niet verwezen naar het door verzoeker aangehaalde rapport uit 2008. In het rapport van Bos, et al (2014) wordt geconcludeerd op pagina 7 dat: "*Ervan uitgaande dat de Klaverbank en de Borkumse Stenen samen 100% van het areaal H1170 in Nederland vormen, dan draagt de Klaverbank met circa 96,9% veruit het grootste deel bij.*".

Conclusie/consequentie: Geen consequentie voor of gewijzigde conclusie t.a.v. het ontwerpbesluit.

9.

Zienswijze: De minister lijkt echter criteria aan de hand waarvan het belang van Borkumse Stenen als aan te wijzen gebied dient te worden vastgesteld, buiten beschouwing te hebben gelaten. Zo bevat Bijlage I, onder a, c en d van de Habitatrichtlijn de volgende criteria, waaraan het verzoek van de milieuorganisaties had moeten worden getoetst, maar waaraan de minister het verzoek niet heeft getoetst: a) Mate van representativiteit van het type natuurlijke habitat in het gebied. b) (...) c) Mate van instandhouding van de structuur en de functies van het betrokken type natuurlijke habitat en herstelmogelijkheid. d) Algemene beoordeling van de betekenis van het gebied voor de instandhouding van het betrokken type natuurlijke habitat.

¹¹ [Borkumse Stenen Inventarisatie \(wur.nl\)](http://wur.nl)

Reactie: Aan de door verzoeker aangegeven criteria is voor H1170 getoetst zoals nader toegelicht in het Doelendocument mariene Natura 2000-gebieden¹².

Conclusie/consequentie: Geen consequentie voor of gewijzigde conclusie t.a.v. het ontwerpbesluit.

10.

Zienswijze: Imares heeft in de onderzoeken die bij het verzoek om aanwijzing zijn overgelegd (bijlage 3 en 4) H1170 van goede kwaliteit aangetroffen in het gebied Borkumse Stenen, met een zeer rijke biodiversiteit en grote voedselrijkdom waarmee het rif van grote betekenis is voor de hele voedselketen in en ver buiten het gebied. Afgezet tegen de in de Klaverbank voorkomende habitat van dit type dat niet in gunstige staat verkeert, is het ecologisch van groot belang om naast het rif op de Klaverbank ook het rif van Borkumse Stenen te beschermen vanwege de grote kwaliteit en de ecologische betekenis van het gebied voor de Noordzee. De minister heeft echter in het ontwerpbesluit de kwaliteit van het in Borkumse Stenen aangetroffen rif ten onrechte niet betrokken. Hetzelfde geldt voor de H1110. Aan de kwaliteit daarvan en de mate van representativiteit van dat habitat in het gebied, is geen enkele overweging gewijd.

Reactie: Omdat meer dan 60% H1170 op de Klaverbank voorkomt, zoals onder punt 5 van het conceptbesluit is aangegeven, is verdere toetsing niet nodig. Met betrekking tot H1110 geldt dat het gehele huidige KRM-gebied Borkumse Stenen dieper ligt dan 20 meter en daarmee niet onder de Nederlandse definitie van habitattype 1110 valt (en daarvoor dus ook niet kan worden aangewezen).

Conclusie/consequentie: Geen consequentie voor of gewijzigde conclusie t.a.v. het ontwerpbesluit.

11.

Zienswijze: De Borkumse Stenen vormen een belangrijke schakel in het netwerk van beschermde gebieden op de Noordzee. Vanwege de aanwezige biogene en geogene rifstructuren wordt al jaren gepleit voor aanwijzing als beschermd zeegebied. Onderzoeken die aantonen dat het gebied kwalificeert onder de Habitatrichtlijn onder andere vanwege de aanwezigheid van H1170, H1110 zijn al lang bekend.

Reactie: Zoals onder punt 10 van het conceptbesluit staat beschreven biedt de aanwijzing van het gebied als beschermd gebied onder de KRM de door verzoeker gevraagde bescherming. De overheid neemt hiervoor ook de noodzakelijke stappen om tot daadwerkelijke effectieve beschermingsmaatregelen te komen via

12

<https://www.natura2000.nl/sites/default/files/Bibliotheek/Aanwijzing%20Natura%202000/Doelendocument%20ariene%20Natura%202000-gebieden%202021.pdf>

de artikel 11-procedure onder het GVB waarmee op zo kort mogelijke termijn beperkingen kunnen worden ingesteld voor de meest belangrijke drukfactor, namelijk de bodemberoerende visserij. Zie op dit punt ook het antwoord op zienswijze 7.

Conclusie/consequentie: Geen consequentie voor of gewijzigde conclusie t.a.v. het ontwerpbesluit.

12.

Zienswijze: Verder is in het ontwerpbesluit ten onrechte niet beoordeeld in hoeverre de aanwezigheid van goede kwaliteit H1170 en H1110 moet leiden tot het aanwijzen van Borkumse Stenen ook als leefgebied voor de beschermde habitatrictlijnsoorten grijze en gewone zeehond en bruinvis. Er is ten onrechte niet getoetst aan deel B van Bijlage I 'Criteria voor de beoordeling van het gebied voor een soort van bijlage II'.

Reactie: Het gebied Borkumse Stenen behoort niet tot de belangrijkste gebieden voor de genoemde zeezoogdieren. Onder punt 8 van het conceptbesluit is hier al nader op ingegaan.

Conclusie/consequentie: Geen consequentie voor of gewijzigde conclusie t.a.v. het ontwerpbesluit.

13.

Zienswijze: De minister heeft daarnaast een onjuiste toepassing gegeven aan de zogenaamde 'Fase 2'- criteria van Bijlage I bij de Habitatrictlijn. In punt 7 van het ontwerpbesluit wordt immers gesteld dat 'Hoewel u duidelijk onderbouwt dat H1170 in beide gebieden voorkomt, wordt er geen overtuigend bewijs geleverd dat het habitattypen één ecologische eenheid vormt. Dit blijkt uit het feit dat het in de Borkumse Stenen aangetroffen H1170 niet grenst aan het bekende H1170 in het Natura 2000-gebied Borkum Riffgrund, en daarnaast ook zelfs niet aansluit bij de grens van het Duitse Natura 2000-gebied'. Waar de minister deze zeer beperkte uitleg vandaan haalt van wat onder een 'samenhangend ecosysteem aan weerszijden van een of meer binnengrenzen van de Gemeenschap' moet worden verstaan bij de beoordeling van het communautaire belang van een gebied, (Fase 2, onder b van Bijlage III van de Habitatrictlijn) is onduidelijk. De interpretatie van de minister strookt niet met de bewoordingen van het criterium, dat uitgaat van een 'samenhangend ecosysteem' aan weerszijden van grenzen en niet van de veel strengere en ecologisch niet van betekenis zijnde eis dat een 'habitattypen één ecologische eenheid' zou moeten vormen.

Reactie: De uitleg in punt 7 van het ontwerpbesluit is gebaseerd op de toelichting met betrekking tot grensoverschrijdendheid onder punt 3.1.2 'Selectie van gebieden voor habitattypen van bijlage I' op bladzijde 7 van het Doelendocument mariene Natura 2000-gebieden¹².

Selectiecriteria b van punt 2 uit Fase 2 luidt: "de geografische ligging van het gebied ten opzichte van de trekroutes van diersoorten van bijlage II, mede gelet op de vraag of het gebied eventueel deel uitmaakt van een samenhangend ecosysteem aan weerszijden van een of meer binnengrenzen van de Gemeenschap". Dit criterium ziet dus nadrukkelijk op de trekroutes van de diersoorten van bijlage II. Borkumse Stenen heeft echter geen specifieke betekenis op een trekroute van een Bijlage II-soort die aanwijzing zou rechtvaardigen. De tekst van de Habitatrictlijn is op dit punt hoe dan ook niet breder van inhoud dan de bestreden Nederlandse criteria.

Conclusie/consequentie: Geen consequentie voor of gewijzigde conclusie t.a.v. het ontwerpbesluit.

14.

Zienswijze: In het ontwerpbesluit is ten onrechte niet getoetst aan de hiervoor bedoelde criteria die door de Commissie zijn uitgewerkt in de zogenaamde Marine Guidelines. Het ontwerpbesluit voldoet niet aan de daarin opgenomen vereisten van replicatie, representatie, het volle

Reactie: Hoewel de tekst van deze alinea incompleet is, kan eruit worden opgemaakt dat in het ontwerpbesluit niet zou zijn getoetst aan hierboven genoemde criteria. In het ontwerpbesluit is onder de onderbouwing van het besluit duidelijk aangegeven welke stappen zijn doorlopen voor de in Nederland aanwezige habitattypen, waaronder H1170. Specifiek wordt hierbij verwezen naar het doelendocument¹³ mariene Natura 2000-gebieden en verantwoordingsdocument¹⁴ waarin aan de door insprekers genoemde criteria wordt getoetst.

Conclusie/consequentie: Geen consequentie voor of gewijzigde conclusie t.a.v. het ontwerpbesluit.

15.

Zienswijze: Dat sprake is van een 'samenhangend ecosysteem' tussen de Duitse Noordzee met daarin Borkum Riffgrund en het Nederlandse deel van de Noordzee, waarin Borkumse Stenen het Duitse gebied verbindt met het gebied Noordzeekustzone, staat onder andere door de aanwezigheid van H1110 en H1170 en de biodiversiteit in Borkumse Stenen naar het oordeel van de

¹³

<https://www.natura2000.nl/sites/default/files/Bibliotheek/Aanwijzing%20Natura%202000/Doelendocument%20Mariene%20Natura%202000-gebieden%202021.pdf>

¹⁴

<https://www.natura2000.nl/sites/default/files/Bibliotheek/Aanwijzing%20Habitatrictlijngebieden/Verantwoording%20aanmelding%20HR-gebieden%20%28LNV%2C%202003%29.pdf>

milieuorganisaties niet ter discussie. Correct toegepast, leidt dit door de minister blijkbaar bedoelde criterium uit Bijlage I van de Habitatrichtlijn juist tot de conclusie dat het gebied dient te worden aangewezen als Natura 2000-gebied en dat dit zo spoedig mogelijk dient te gebeuren om verdere aantasting van unieke zeenatuur te voorkomen.

Reactie: Verzoeker doelt waarschijnlijk op Bijlage III van de Habitatrichtlijn . Hierover heb ik een nadere toelichting gegeven onder punt 7 van het ontwerpbesluit en in de reactie op zienwijze 13 hierboven. Om verdere aantasting van de unieke zeenatuur op de Borkumse Stenen te voorkomen werk ik aan het doorlopen van de artikel 11-procedure zoals uitgebreid toegelicht in de reactie op zienswijze 7.

Conclusie/consequentie: Geen consequentie voor of gewijzigde conclusie t.a.v. het ontwerpbesluit.

16.

Zienswijze: Onder punt 8 van het ontwerpbesluit stelt dat minister dat geen mariene gebieden konden worden geselecteerd die voldoen aan artikel 4, eerste lid, van de Habitatrichtlijn, omdat geen zone binnen de territoriale wateren of Nederlandse exclusieve zone kon worden afgebakend met specifiek ecologische betekenis. De stelling lijkt onjuist nu zowel Noordzeekustzone als alle beschermde gebieden in de Noordzee ook voor bruinvis en gewone en grijze zeehond als Natura 2000-gebied zijn aangewezen. Noorzeekustzone onder andere op grond van de volgende ecologische argumenten voor de betreffende soorten bruinvis en gewone en grijze zeehond: "Het gebied is aangewezen voor de volgende soorten opgenomen in bijlage II van de Habitatrichtlijn, waarvoor het gebied een wezenlijke functie in de levenscyclus vervult." (aanwijzingsbesluit Noordzeekustzone, p. 12). En: Bruinvissen (H1351) komen vooral in de wintermaanden in de gehele Noordzeekustzone voor. Grijze zeehond (H1364) en gewone zeehond (H1365) gebruiken het gebied om te foerageren, waarbij de grijze zeehond zich concentreert ten westen van Texel en Den Helder. In elk geval voor de populatie gewone zeehonden van de Waddenzee vormt de Noordzeekustzone 's winters een belangrijk voedselgebied." (aanwijzingsbesluit Noordzeekustzone, p. 14).

Reactie: Verzoeker haalt selectiecriteria en instandhoudingsdoelstellingen door elkaar. Dat de genoemde soorten in andere gebieden zijn aangewezen komt doordat álle (meer dan verwaarloosbaar) aanwezige HR-waarden moeten worden beschermd als een gebied eenmaal is geselecteerd. Maar deze soorten kunnen geen reden voor selectie zijn zoals toegelicht onder punt 8 van het ontwerpbesluit.

Conclusie/consequentie: Geen consequentie voor of gewijzigde conclusie t.a.v. het ontwerpbesluit

17.

Zienswijze: Vanwege de voedselrijkdom van Borkumse Stenen door de aanwezigheid van riffen H1170, maar ook van niet kwalificerende grind- en rotsstructuren en vanwege de ligging naast het voor de voortplanting van bruinvis belangrijke Borkum Riffgrund, valt niet in te zien waarom het gebied op ecologische gronden niet zou kwalificeren als Natura 2000-gebied. De minister heeft ook niet aangetoond dat het gebied voor deze drie soorten niet van ecologische betekenis zou zijn in de zin van artikel 4, eerste lid, van de Habitatrictlijn. Een recente studie van 2023 op basis van in 2022 uitgevoerd onderzoek heeft overigens aangetoond dat Borkumse Stenen de grootste dichtheid aan bruinvissen kent van alle delen van de Nederlandse Noordzee. De milieuorganisaties leggen hierbij relevante passages uit die studie en voorgaande studies naar aanwezigheid van bruinvissen over (bijlage 5). Voorts overlappen bij Borkumse Stenen twee door de Marine Mammal Protected Area Task Force erkende voor zeezoogdieren belangrijkste gebieden, zo blijkt uit de door deze taskforce opgestelde atlas.

Reactie: De door verzoeker aangedragen figuren (bijlage 5) uit recent gepubliceerde rapporten laten juist niet zien dat specifiek de Borkumse Stenen de grootste dichtheid aan bruinvissen kent van alle delen van de Nederlandse Noordzee. Het onderzoeksgebied in figuur 6 uit Gilles, et al, (2023) bijvoorbeeld, waarbinnen de Borkumse Stenen ligt, omvat zo goed als de gehele Nederlandse Noordzee en is qua oppervlakte zelfs groter dan de Nederlandse Noordzee. Voorts verwijs ik naar mijn reactie op zienswijze 16.

Conclusie/consequentie: Geen consequentie voor of gewijzigde conclusie t.a.v. het ontwerpbesluit.

18.

Zienswijze: De onder punt 9 van het ontwerpbesluit bedoelde Joint Recommendation waarbij een deel van de Klaverbank is gesloten voor bodemberoerende visserij, zal niet zorgen voor verbetering van de al aangetaste oppervlakten H1170 en H1110B waarvoor de Klaverbank is aangewezen. In het beste geval zal dit leiden tot minder risico's voor aantasting van wat er van die riffen en zandbanken nog over is. Die gedeeltelijke sluiting van de Klaverbank levert geen enkele ecologische steekhoudende reden op om van aanwijzing van Borkumse Stenen als Natura 2000-gebied af te zien.

Reactie: Met betrekking tot de verbetering van H1170 op de Klaverbank verwijs ik naar de eerste alinea van mijn reactie op zienswijze 5. Daarnaast zal het voor bodemberoerende visserij gesloten gebied op de Klaverbank worden vergroot conform de afspraken hierover in het Akkoord voor de Noordzee. Habitattypen 1110 komt niet voor op de Klaverbank.

De tekst onder punt 9 van het ontwerpbesluit is ook niet bedoeld als reden om af te zien van het aanwijzen van de Borkumse Stenen als Natura 2000-gebied, maar zoals aangegeven in de tekst, als reactie op de stelling van verzoeker dat er geen

concreet zicht is op daadwerkelijke verbetering van de kwaliteit van het habitattype op de Klaverbank.

Conclusie/consequentie: Geen consequentie voor of gewijzigde conclusie t.a.v. het ontwerpbesluit.

19.

Zienswijze: De referentie aan Borkumse Stenen als KRM-gebied in de zin van artikel 13.4 van de Richtlijn Mariene Strategie ontslaat de minister niet van de verplichting tot aanwijzing van het gebied onder de Habitatrichtlijn en van de verplichting om in de in het kader van VIBEG II gegeven toezegging om het zuidelijke deel van Borkumse Stenen als onderdeel van Natura 2000-gebied Noordzeekustzone aan te wijzen, na te komen. Uit de VIBEG overeenkomst blijkt dat de minister in de afspraken met visserij en natuurorganisaties heeft opgenomen dat het zuidelijke deel van Borkumse Stenen als Natura 2000-gebied wordt aangewezen en dat aan de uitwerking van die verplichting nader invulling zal worden gegeven in 2017. Die uitwerking is er nog steeds niet. De minister dient daaraan alsnog te voldoen en heeft ook in het ontwerpbesluit geen overtuigende argumenten aangevoerd, waarom die toezegging niet gestand wordt gedaan. Overigens wijzen de milieuorganisaties erop dat deze toezegging andermaal bewijs is van de bijzondere ecologische waarde van het gebied Borkumse Stenen, op grond waarvan het gebied dient te worden aangewezen. Ook de in het kader van VIBEG II gemaakte afspraken over sluiting van een deel van Borkumse Stenen voor bodemberoerende visserij, zijn nog steeds niet gerealiseerd, zodat de minister ook op dat punt niet in de aangevoerde argumentatie in het ontwerpbesluit kan worden gevolgd.

Reactie: De toezegging van de overheid om zich in te spannen om het Natura 2000-gebied Noordzeekustzone zodanig te wijzigen dat het zuidelijke deel van de Borkumse Stenen bij de Noordzeekustzone kan worden gevoegd, is in afstemming met de stuurgroep VIBEG anders ingevuld zoals aangegeven onder punt 10 van het conceptbesluit.

Ik ben het met verzoeker eens dat dit bewijst dat het gebied van bijzondere ecologische waarde is, vandaar ook dat het als beschermd gebied is aangewezen onder de KRM en er zicht is op effectieve beschermingsmaatregelen op korte termijn als uitvoering van afspraak 4.40 uit het Akkoord voor de Noordzee¹⁰.

Conclusie/consequentie: Geen consequentie voor of gewijzigde conclusie t.a.v. het ontwerpbesluit.

20.

Zienswijze: De ecologische waarde van Borkumse Stenen door het voorkomen van habitats H1110, H1140 en H1170 en het belang van het gebied voor habitatrichtlijnsoorten grijze zeehond, gewone zeehond en bruinvis en de overige habitatrichtlijnsoorten waarvoor Borkum Riffgrund al werd aangewezen, blijkt uit

de verschillende onderzoeken en rapporten die over het gebied zijn opgesteld. De minister dient op grond van deze ecologische waarde van het gebied, de ligging van het gebied en de betekenis voor de verbinding tussen Natura 2000-gebieden, onder andere tussen Borkum en Borkum Riffgrund, de Borkumse Stenen alsnog zo spoedig mogelijk aan te wijzen als Natura 2000-gebied. Verder verzoeken de milieuorganisaties om in het besluit op de aanvraag om aanwijzing inzichtelijk te maken welk onderzoek waar in de Borkumse Stenen op welke termijn wordt uitgevoerd en wat de onderzoeksopzet en onderzoeksvragen zijn. Doggerland, MOB, Saubere Luft en DUH verzoeken de minister om ten aanzien van het verzoek om aanwijzing van Borkumse Stenen op grond van artikel 2.1 van de Wnb terug te komen van het ontwerpbesluit en de daarin opgenomen argumentatie en het gebied alsnog zo spoedig mogelijk aan te wijzen als Natura 2000-gebied.

Reactie: Zoals toegelicht in het conceptbesluit en in de reacties op bovenstaande zienswijzen blijf ik bij mijn besluit zoals omschreven in het conceptbesluit. Ik zal wel het conceptbesluit aanpassen met betrekking tot het onderzoek.

Conclusie/consequentie: Wel consequentie voor het ontwerpbesluit.